

הציווי האחרון של עמנואל רינגלבלום, 1 במרס 1944

ישראל גוטמן

לאחרונה נתגלה באוספי הארכיון של בית לוחמי הגטאות צרור מכתבים של עמנואל רינגלבלום ואשתו יהודית לבית הרמן אל חבריהם אברהם ובתיה ברמן, שנכתבו בשנים 1943–1944, בזמן שהותם במחבוא בצד הארי של ורשה.¹ במכתבים סיפר רינגלבלום על התנאים הקשים במחבוא ועל הסיכונים; על התקדמות כתיבתו; על מצבו ומצבם של אשתו ובנו אורי בן ה-13; על העזרה שיש להושיט לשורה של אנשים שרינגלבלום נוקב בשמם ועל מערכת הקשרים והיחסים בקרב החוג הקטן של אנשי המחתרת במסתור ואחרוני היהודים והפולנים המסייעים.

המכתבים הללו שלא ידענו על קיומם ונתגלו עכשיו, כאמור, לא נכללו בכל כתיבי רינגלבלום מזמן המלחמה והגטו שהוצאנו לאור לפני כעשר שנים.² בזמן העבודה על הכרכים הללו עשינו מאמצים גדולים להתחקות אחרי כל שריד בכתב של עבודותיו של המייסד והרוח החיה של הארכיון המחתרתי "עונג שבת" – המקור העיקרי והעשיר ביותר של חומר תיעודי על יהודי פולין בתקופת השואה בכלל וגטו ורשה בפרט. נוסף על יומניו שכתובים בצורת כרוניקה, סדרת המסות מן השלב האחרון של הגירושים וההשמדה וכן מבחר ביוגרפיות של אישים שפעלו בגטו ונספו, כללנו גם את העבודה העיונית הבסיסית על היחסים בין פולנים ליהודים שכתב רינגלבלום במחבוא, על-אף שלא עמדו לרשותו תיעוד וספרים רלוונטיים. בשני הכרכים של כתביו כונסו גם מכתבים ופתקאות שכתב באקראי ולא תמיד הם ניתנים לפענוח. הוחזרו ליומן גם קטעים שפסלה הצנזורה בפולין

1 ארכיון בית לוחמי הגטאות, אוספים, 3162.

2 עמנואל רינגלבלום, יומן ורשימות מתקופת המלחמה. גיטו ורשה ספטמבר 1939 – דצמבר 1942, יד ושם – בית לוחמי הגיטאות, ירושלים – בית לוחמי הגיטאות 1992; הנ"ל, כתבים אחרונים, יחסי פולנים – יהודים, ינואר 1943 – אפריל 1944, יד ושם – בית לוחמי הגיטאות, ירושלים – בית לוחמי הגיטאות 1994.

הקומוניסטית שלאחר המלחמה. המערכת, שכללה את הד"ר יוסף קרמיש, אותי ואת ישראל שחם ז"ל שהצטרף אלינו במשך הזמן, עסקה בפענוח מדויק של כתב־היד המקורי והוסיפה הערות להבהרת הטקסט. ראינו לעצמנו גם חובה לפנות למוסדות הנצחה ולאישים שהיו מקורבים בזמנו אל רינגלבלום וביקשנו מהם כל בדל של חומר כדי לכלול אותו בכרכים של כל כתביו. מתוך המכתבים שהתגלו לאחרונה אנחנו מביאים כאן קטע ממכתב שכתב עמנואל רינגלבלום ב־1 במרס 1944, שישה ימים קודם שפרצו הגרמנים אל המחבוא שהסתתרו בו רינגלבלום ומשפחתו ועוד כ־30 יהודים, והוציאו אותם להורג. במכתב הזה קובע רינגלבלום מי צריך להיות היורש והנאמן של הארכיון והכתבים שחיבר. את הדברים הללו יש לראות בתור צוואתו ורצונו האחרון של עמנואל רינגלבלום.

יקירי,

[...] האם עניין השימור כבר סודר סופית?³ אני הייתי מודיע לרפאל [מאהלר]⁴ על הכתובת של האוספים שלנו [הכוונה למיקום הארכיון]. צריך לציין כבר עתה את רפאל וגם את הדודה ייוא⁵ כיורשים במקרה שאיש מאתנו לא יישאר בחיים אחרי המלחמה. לפחות שזה יישאר מאתנו, וכמובן שאני כולל גם את האוסף ב-68.⁶ אני מקווה שתחשבו על כך מראש ותודיע על כך לרפאל בעוד מועד, שיוכל במקרה הגרוע ביותר להיות היורש שלנו. אגב, האם המכתב לרפאל כבר בדרך? אולי מה שאני כותב הוא עצוב ולא נעים שאני מעלה הרהורים קודרים כל-כך. אבל מה, מוטב לצפות [את העתיד] ולא שכל זה יאבד ואפילו עקבות לא ייוותרו [...]
אני מוסר לכם דרישת שלום חמה

- 3 הכוונה ללא ספק להטמנתם של חלקי הארכיון שנודע בשם הצופן "עונג שבת" וידוע היום בתור ארכיון רינגלבלום.
- 4 רפאל מאהלר היה מן ההיסטוריונים היהודים הצעירים בפולין שגם רינגלבלום נמנה עמם וידיד קרוב של רינגלבלום. מאהלר שהה באותו הזמן בארצות-הברית. פרופסור מאהלר עלה ארצה אחרי המלחמה והיה לפרופסור באוניברסיטת תל-אביב ובה פרסם את מחקריו העיקריים.
- 5 ייוא – יידישע וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט, המכון המדעי היהודי שהועתק מפולין לניו יורק בתחילת המלחמה ובמסגרת המדור ההיסטורי שלו פעל רינגלבלום לפני המלחמה.
- 6 הכוונה לעבודות שכתב רינגלבלום בעת ישיבתו במחבוא ולחלק הראשון של הארכיון. החלק הזה נתגלה ב-18 בספטמבר 1946 תחת חורבות הבית ברחוב נובוליפקי (Nowolipki) 68. החומר המקורי נמצא היום במכון היהודי ההיסטורי בוורשה.

